

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

וארא שנת ה'תש"פ עלון 43

”וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא” (נחמיה ח' ח')

הגייה נכונה והסבר לפרשה ולמפרשיה

שורשים ומשפחות מילים בפרשה

השורש נא"ק (בהמשך להסבר בפרשת "שמות")

וְגַם | אָנֹכִי שָׁמַעְתִּי אֶת-נְאֻמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ו, ה)

השורש נא"ק מופיע מספר פעמים בתנ"ך כפועל וכשם עצם. וכן כתוב בספר יחזקאל (ל, כד) "וַיִּשְׁבַּרְתִּי אֶת-זְרַעוֹת פְּרִיעָה וְנָאֵק נְאֻמֹת זֹלָל לְפָנָיו". משמעות המילה נאָקָה: צָעָקָה מתוך צער.

השורש עו"ז

וְעָתָה שְׁלֹז הָעֹז אֶת-מִקְנֶךָ (ט, יט)

רש"י: פְּתָרְגוּמוֹ, שְׁלַח פְּנוּשׁ, וְכֵן "יוֹשְׁבֵי הַגְּבִים הָעִיזוּ" (ישעיה י'), "הָעֹזוּ בְּנֵי בְּנִימֹן" (ירמיה ו') השורש הוא עו"ז ושם הפועל הוא "להעיז" – לאסוף, לכנס.

להבדיל מהשורש עז"ז במשמעות של הפגנת עוז ואומץ לב. שם הפועל בשורש זה הוא: לָהֵעֵז ובנטיה: מֵעֵז, מְעֵזָה, וְכֵן: "הָעֵזָה פְּנִיָה, וְהֵאמַר לוֹ" (משלי ז, יג).

השורשים יד"ע, יצ"א, יס"ד (מגזרת נפ"ו)

בפעלים ושמות מגזרה זו מופיעה פה"פ וי או יי. פה"פ לעתים כתובה ונשמעת, לעיתים כתובה אך אינה נשמעת ולעיתים היא נעלמת. במילה נוֹדַעְתִּי בבניין נפעל, האות וי היא אות מקורית של השורש.

במילים מהשורש יצ"א בבניין הפעיל: והוֹצֵאתִי, המוֹצֵיא - האות וי נמצאת אך לא נשמעת. במילה הוֹסֵדָה אות השורש נשמעת.

הסברו של רש"י לתופעה זו:

לְבַן־הַיּוֹם הוֹסֵדָה (ט, יח) מפרש רש"י: שְׁנַת־יִסְדָּה; וְכָל תְּבָה שְׁתַּחֲלַת יִסְדָּה יו"ד, כְּגוֹן יסד, ילד, ידע, יסר, כְּשֶׁהִיא מְתַפְּעֶלֶת, תְּבֹא הַיּוֹ"ו בְּמָקוֹם הַיּו"ד, כְּמוֹ הוֹסֵדָה, הוֹלְדָה (הוֹסַע ב'), וַיִּוְלַע, וַיִּוְלַד לְיוֹסֵף" (בראשית מ"ו), "בְּדַבְרֵי לֹא יוֹסֵר עֲבָד" (משלי כ"ט).

המילים הוֹסֵדָה, וַיִּוְלַד הן בבניין נפעל וסימן חד"ק - חיריק דגש וקמץ.

בנין קל עבר: וַיִּדְעָתֶם יי היא אות שורש. כמו בניקוד ווי החיבור, יי שוואית אחרי הו"ו נאלמת, וכן גם במילה וַיִּשְׁלֹז. לעומת זאת במילה יִדְעָתֶם פה"פ נשמעת. בבנין קל בעתיד: תִּדְעַ - פה"פ י/ו נופלת בנטייה.

השורש יצ"א (מגזרת נפ"ו, נל"א)

כל הפעלים בפרשה בשורש זה הם בבנין הפעיל.

והוֹצֵאתִי - מעבר לעתיד (בהשפעת וי ההיפוך), המוֹצֵיא - הווה, הוֹצֵיאוּ - ציווי. לְהוֹצֵיא - שם פועל.

השורש הי"י (מגזרת נל"י)

כל הפעלים בפרשה הם בבנין קל.

בהווה: הוֹיָה

בתוספת ו"ו ההיפוך מעבר לעתיד: וְהוֹיָתִי, וְהוֹיָה, מעתיד לעבר: וְהוֹיָה

בעבר: הוֹיָתָה

בעתיד: יוֹיָה, וְהוֹיָה (האות יו"ד לא נשמעת בהשפעת ו"ו החיבור שלפניה).

צורת המקור: בְּהוֹיָתָה, הוֹיָתָה

השרש של"ח (מגזרת השלמים)

בניין קל: וַיִּשְׁלֹז, שִׁלְזוּ, שְׁלֹזוּתִי

בנין פיעל = דגש חזק תבניתי בעה"פ: שִׁלְזוּ - ציווי, וְאַשְׁלֹזָה מִשְׁלֹזוּ שִׁלְזוּ.

שִׁלְזוּם - מקור בצירוף כינוי מושא.

לְשַׁלֵּחַ - שם פועל בבנין פיעל.

בנין הפעיל: הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בְּךָ - מפרש אבן-עזרא: מלה זרה (=צורה נדירה) מהבנין הכבד הנוסף. ורש"י מפרש: מְגַרְהָ בָּךְ, וְכֹן "וְשָׂן בְּהַמּוֹת אֲשַׁלַּח בָּס" (דברים ל"ב), לְשַׁלֵּחַ שְׂפוּי.

השורש עת"ר

בניין קל: ויעתר

בניין הפעיל: אֶעְתֵּר, וְהֶעְתַּרְתִּי, הֶעְתִּירוּ - ציווי

וַיֵּצֵא מִשְׁהַ מֵעַם פְּרַעֲהַ וַיַּעְתֵּר אֶל יְהוָה (ח, כו)

מפרש רש"י: נְתַלְמָז בְּתַפְלָה, וְכֹן אִם בָּא לֹמַר וַיַּעְתִּיר, הֵיא יְכוּל לֹמַר, וּמִשְׁמַע וַיְקַבֵּל בְּתַפְלָה, וְקִטְהוּא אֹמַר בְּלִשׁוֹן וַיַּפְעֵל, מִשְׁמַע וַיְקַבֵּל לְהַתְּפִיל.

רש"י מבחין בין הפועל בבנין קל לפועל בבנין הפעיל. הסבר הדברים: ויעתר בבנין קל - התאמץ בתפילה, העתיר בבנין הפעיל - הרבה דברים בתפילתו.

השורש נת"נ

לָתַתְּ, וְנָתַתִּי, תִּנּוּ, נָתַן - לאות נ"י יש נטיה להידמות לאותיות שלידה. תופעה זו קיימת גם בבניין נפעל ובמילה "מן" וכו'.

השורש פל"י (מגזרת נל"י)

וְהַפְּלִיתִי, וְהַפְּלָה - במשמעות של הבדלה והפרשה.

לאורך הנטייה ישנן פעמים בהן האות ה"א מוחלפת באות י"י.

במספר מקומות במקרא אנו פוגשים את השורש פל"י במשמעות זהה, למשל: "אִישׁ כִּי יִפְלֵא גֵדֶר" (ויקרא כז, ב).

השורש דב"ר (מגזרת השלמים)

בדרך כלל נטיית השורש היא בבניין פיעל: דָּבַר, וַיְדַבֵּר, דִּבֶּר, וַיְדַבֵּר, יְדַבֵּר, תְּדַבֵּר, הַמְדַבְּרִים.

פרשת וארא מתחילה במילים "וַיְדַבֵּר אֶל-הַיָּם אֶל-מוֹשֶׁה...". ואומר רש"י: לְדַבֵּר אֶת מִסְפָּר, עַל סְהַקְסָה לְדַבֵּר וְלִדְבַר "לְמַה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה". כלומר השימוש בפועל זה מלמד על דיבור בתקיפות. כך גם מבואר בגמרא מסכת מכות דף י"א.

בעל "הכתב והקבלה" מסביר זאת בהסתמך על אשר נכתב לעיל שבדרך כלל נטיית שורש דב"ר הוא בבנין פיעל. זה לשונו: "ואין כוונתם דבכל המקומות יהיה דבור לשון קשה, כי מקומות אין מספר יורונו הפך הכלל הזה, ומהם וידבר על לב הנערה (בראשית ל"ד), ואין מדרך החושקים לדבר רק דברים רכים משמן, גם הלא אמרו (פ"ו דשבת) אז נדברו יראי ה', אין דבור אלא נחת ע"ש, אבל כוונתם בזה שלשון דבור משמש תמיד להפלגת ענין, לפי שהוא מבנין הכבד, לכן יתכן לשמש בו בין בלשון קשה בין בלשון רכה, דהיינו ג"כ להפלגת תכלית הרכות והתחתונים, ובאורו תמיד לפי ענין המכוון במאמר".

בְּדַבְרָם – מקור בצירוף כינוי מושא ואות יחס.
דִּבְרַת אֱלֹהֵי (ו, כט) – בניין קל.

השורש מא"נ

ואם-מֵאֵן אַתָּה לְשַׁלּוֹן (זי, כז וגם ט, ב)

רש"י: "וְאִם סָרְבָן אַתָּה: מֵאֵן – כְּמוֹ מִמְאֵן, מְסָרְבִי, אֶלְכָּא פְּנֵי הָאֲדָם עַל סָם הַמְּפַעֵל, כְּמוֹ "שָׁלוֹ" (איוב ט"ז), "שָׁקֵט" (שופטים י"ח), "סָר וְזָעַף" (מלכים א' כ):

כלומר, לפי פירוש רש"י זהו שם ממשקל קטל ולא פועל.

ה"אבן עזרא" בפרק טי פסוק בי כותב: כי אם מאן אתה – תואר השם. גם אבן עזרא סובר שמילה זו היא שם ולא פועל.

מֵאֵן לְשַׁלּוֹן הָעָם (ז, יד): בניגוד למילה **מֵאֵן**, זהו פועל ולא שם. פועל בעבר בבנין פיעל. יש תשלום דגש באות מי, במקום הדגש התבנית של הבנין שהיה אמור להיות באות אי.

השורש נכ"י

בניין פועל: **נִכְתָּה, נִכְּבוּ**.

מפרש רש"י את נטיית הפעלים הללו: **וְהַפְּשָׁתָה וְהַשְׁעֵרָה נִכְתָּה** – נִכְתָּה, לְשׁוֹן "פְּרָעָה נִכָּה" (מלכים ב' כ"ג), "נִכְתָּים" (ישעיהו ט"ז), וְכֵן לֹא נִכְּבוּ וְלֹא יִכְּבוּ לְפָרְשׁוֹ לְשׁוֹן הַפְּתָה, שְׁאִין נו"ן בְּמִקוֹם ה"א לְפָרֵשׁ נִכְתָּה כְּמוֹ הַפְּתָה, נִכְּבוּ כְּמוֹ הַכּוּ, אֶלְכָּא הַנו"ן שֶׁשׁ פְּתָה וְהָרִי הוּא מְגֻזָּר "יִשְׁפּוּ עַלְמוֹתָיו" (איוב ל"ג).

כלומר: האות ני בפעלים האלה היא אות השורש ולא אות הבניין.

עזרת העיווי בפרשה

בנין קל: בא, קוז, תנו, ראה, לכו, זבחו, שלחו, אמר, זטה. בחלק מהפעלים יש רק שתי אותיות שורש.

בניין הפעיל: הוציאו, והשקה, העתירו, השכם, העז

בניין פיעל: דבר, שלחו

בניין התפעל: והתיצב

תופעות לשוניות הקשורות לדגשים

רחיק

וידבר ה' אל-מושה לאמר (ו, י) -

הדגש באות לי בראש המילה "לאמר" תפקידו להדגיש את ההברה ? הנמצאת בין שתי הברות מוטעמות.

העדר דגש חזק אחרי ה"א הידוע

בלשון המקרא יש נטייה שלא להטיל דגשים חזקים באותיות המנוקדות בשווא

פרופי יהושע בלאו עמד על תופעה זו בספרו "תורת ההגה והצורות של לשון המקרא". לדבריו (בעמ' 80): "לפישוט הכפל גרם הקושי לבטא הגה כפול בתנועה קצרה ביותר". היינו: כיוון שהתנועה התקצרה (השתנתה לשווא), נוצר קושי להגות מכפל. ישנן אותיות בהן יבוא דגש למרות היותן מנוקדות בשווא, כיוון שהן "חזקות" יותר - דברו

להלן דוגמאות מפרשתנו לתופעה זו:

קבוצה א' - שמות:

הקנים, בצפרדעים, הצפרדעים

קבוצה ב' - פעלים:

המשלחו, המקרה, המהלך, המדברים, המילדת

ניקוד מ' השימוש

מ' השימוש היא קיצור של המילה "מן". היא מנוקדת בדרך כלל בחיריק ואחריה יבוא דגש חזק כתשלום לאות ני שנפלה. למשל: בקצר רוז, במוצרים.

לעומת זאת, לפני אות גרונית, תנוקד מ' השימוש בצירה כתשלום לדגש שלא יבוא באות הגרונית. למשל: ומעבדה, מארץ, מארצו, מרוזק. יוצאות דופן: מחוץ, מחוט, ומהיות.

כינוי השייכות ביחיד וברבים

הנטייה ביחיד: **וְעָלוּ וַבָּאוּ** **בְּבֵיתָהּ** ו**בְּזוּרָהּ** **מִשְׁכַּבְּהָ** ו**עַל-מִטָּתֶיהָ**
הנטייה ברבים: **וּבְבָיִת עֲבָדֶיהָ** ו**בְּתַנּוּרֶיהָ** ו**בְּמִשְׁאָרוֹתֶיהָ** (ז, כח)
בכינוי שייכות ברבים מתווספת האות י': העבדים שלך, התנורים שלך וכיו.

מִטָּרְךָ - האות טי מנוקדת בשווא עקב התרחקות הטעם בנטייה. לעומת זאת במילה **בְּמִטָּרְךָ** - האות טי מנוקדת בסגול - השווא התארך לסגול כי יש במילה טעם מפריד (זקף גדול), הגורם להארכת התנועה.

תופעה זהה ניתן לראות במילים: **וּבְעֵמָרְךָ** - **וּבְעֵמָרֶיהָ**.

השמטת אותיות בלשון המקרא - ה"א ויו"ד

בפועל - עתיד מקוצר וציווי מקוצר: השמטה של לה"פ ה"א: וְהֵעֵל (והעלה), וְתֵעֵל (ותעלה) וְהָרָ (והכה), וְיָרָ (ויכה), וְתִכַּס (ותכסה), וְאָרָ (ואראה).

בשמות: **וְזָמְרָם**, **הַזּוֹרְטָמִים** - כתיב חסר

בְּלִהְטֵיהֶם - **בְּלִטֵיהֶם**: מדובר כאן בשתי מילים במשמעות שונה.

מפרש רש"י: **בְּלִטֵיהֶם** - לַחֵץ שְׁאוּמְרִין אוֹתוֹ בְּלִט וּבְחֶשְׁאִי; וְרִצּוֹתֵינוּ לְאִמְרוֹ, "בְּלִטֵיהֶם" מַעֲשֵׂה שְׁלִים, "בְּלִהְטֵיהֶם" מַעֲשֵׂה כְּשָׁפִים (סנהדרין ס"ז).

גיבים וביטויים

מִקְצָר רִיזוֹ (ו, ט)

קוצר רוח - חוסר סבלנות, חוסר יכולת להתאפק עוד.

וְאִיךָ יִשְׁמַעֲנִי פִרְעֹה וְאֲנִי עֵרַל שְׁפֹתַיִם (ו, יב)

ערל שפתיים - עילג, חסר יכולת התבטאות טובה.

וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת־לֵב פִּרְעֹה (זי, גי)

הקשה את לבו - גילה קשיחות ואטימות, התאכזר.